

**МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВІДТВОРЕННЯ АГРАРНОГО ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Інтенсифікація відносин людини з природою, розвиток науково-технічного прогресу визначають існуючий рівень продовольчої ефективності аграрного сектору. Посилення екологічної відповідальності за якість готової продукції та безпечності агроресурсів доквілля дасть змогу скоротити внутрішні та зовнішні витрати, що складатиме фінансові резерви для запровадження мало- та майже безвідходних вітчизняних технологій виробництва продовольства. Отже, продовольча ефективність відтворення продуктивних угідь характеризується системою натуральних і вартісних показників, які відображають співвідношення окремих кінцевих результатів і величини рівня використання окремих складових компонентів аграрного природно-ресурсного потенціалу.

Ключові слова: ефективність, продовольство, аграрний сектор, природний потенціал, використання, відтворення.

Интенсификация отношений человека с природой, развитие научно-технического прогресса определяют существующий уровень продовольственной эффективности аграрного сектора. Усиление экологической ответственности за качество готовой продукции и безопасность агроресурсов окружающей среды создадут возможность сократить внутренние и внешние расходы, что составит финансовые резервы для внедрения мало- и почти безотходных технологий производства продовольствия. То есть продовольственная эффективность воспроизводства продуктивных угодий характеризуется системой натуральных и стоимостных показателей, которые отражают соотношение отдельных конечных результатов и величины уровня использования отдельных составных компонентов аграрного природно-ресурсного потенциала.

Ключевые слова: эффективность, продовольствие, аграрный сектор, природный потенциал, использование, воспроизводство.

The intensification of relations between human and nature, the development of scientific and technological progress determines the current level of food efficiency of the agricultural sector. Strengthening of environmental responsibility for the quality of the finished product and the safety of agro environment creates the opportunity to reduce internal and external costs that make financial provisions for the introduction of small and almost non-waste technology in food production. That is, the food efficiency of the reproduction of productive land is characterized by a system of natural and value indicators, which reflect the ratio of individual outcomes and the value of the level of the individual constituent components of agricultural natural resource potential.

Keywords: efficiency, food, agricultural sector, natural potential, use, reproduction.

Подальший розвиток ринкових відносин у продовольчому комплексі потребує грошової оцінки ресурсів довкілля, особливо продуктивних угідь. Характер відносин людини з природою, розвиток науково-технічного прогресу визначає рівень продовольчої ефективності аграрного сектору, що є виробником сировини для харчової та переробної промисловості.

Парадигма формування стратегії продовольчої безпеки держави включає забезпечення достатнього виробництва екологічно чистих продуктів харчування та продовольчої сировини в якісному та кількісному виразах, конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на світовому та європейському продовольчому ринках. У той же час запровадження інструментарію екологічної відповідальності за якість готової продукції та безпечність агроресурсів довкілля дасть змогу скоротити внутрішні та зовнішні витрати, що складе фінансові резерви для запровадження мало- та майже безвідходних вітчизняних технологій виробництва продовольства. Так, наприклад, використання агролісомеліоративних заходів сприятиме зростанню рівня якості аграрних ресурсів продовольчого призначення, створенню нових робочих місць на рекультивацийних та інших природовідновлювальних роботах.

Проблемою визначення ефективності використання та відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу з різних поглядів займалися такі вчені, як В. І. Бойко, П. П. Борщевський, О. І. Бойчук, Л. В. Дейнеко, А. О. Зайнчковський, А. С. Лисецький, М. П. Сичевський, В. М. Трегобчук, О. С. Шубравська.

Метою статті є розробка цілісної системи показників для визначення продовольчої ефективності відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу на основі показників, які були визначені з урахуванням наукових розробок названих вище авторів.

За даними Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, звільнення від плати за забруднення призвело до звільнення від звітності, зробивши неможливим проведення моніторингу екологічних збитків. При цьому, зокрема, в умовах певного скорочення обсягів виробництва, зберігається або і навіть зростає рівень забруднення ресурсів довкілля [1, с. 20–24].

Як стверджує П. П. Борщевський, для розрахунку загальної та виробничої продовольчої ефективності аграрного природно-ресурсного потенціалу використовують таку систему показників: загальна площа земель (га), у т.ч. площа оброблюваних земель, динаміка населення (млн. чол.), обсяг валової продукції сільського господарства (млн. грн), виробництво валової продукції на душу населення (грн/чол.), землезабезпеченість на людину (га/чол.), у т.ч. площа оброблюваних земель [2].

Споживчу продовольчу ефективність використання аграрного природно-ресурсного потенціалу можна розрахувати за такими показниками: загальний фонд споживання основних продуктів харчування (кКал); обсяг споживання продовольства в розрахунку на 1 га (кКал); обсяг площі земельних ресурсів, сільськогосподарські ресурси, обсяг споживання основних продуктів харчування рослинного походження в розрахунку на 1 га земельних ресурсів та сільськогосподарських угідь (кКал); обсяг споживання основних продуктів харчування тваринного походження в розрахунку на 1 га земельних ресурсів та сільськогосподарських угідь (кКал).

На нашу думку, для аналізу продовольчої ефективності аграрного природно-ресурсного потенціалу доцільним є використання індексу антропогенного навантаження на аграрні ресурси. Так, тиск людини на біосферу складається зі споживання продуктів харчування і виробничого використання продовольчої сировини та енерговикористання в аграрному секторі економіки. Ці впливи виражаються в навантаженні на 1 км² території, а рента за користування біосферою має розраховуватися на основі індексу антропогенного навантаження і є економічною категорією. Індекс гармонійного збалансованого розвитку повинен виражати, згідно з нашими методологічними підходами, відношення фактичної щільності реального антропогенного навантаження до допустимої науково обгрунтованої величини цього навантаження. При гармонійному розвитку індекс має дорівнювати одиниці або бути меншим.

Критерій економічної ефективності закладено в основу матеріально-структурної, системної та функціональної характеристик виробництва продуктів харчування та продовольчої сировини. Серед основних показників ефективності низка вчених (А. Шеремет, Р. Сайфулін, М. Баканов, М. Чепурнін) називають розмір створеного національного доходу і вказують, що ефективність завжди визначається у зіставленні проблеми кінцевих продуктів виробництва та використаних агровиробничих ресурсів.

Комплексне використання аграрних ресурсів докільля зумовлює застосування системи показників, які характеризують відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу. Ми вважаємо, що продовольча ефективність відтворення продуктивних земель характеризується системою натуральних і вартісних показників, які відображають співвідношення окремих кінцевих результатів і величини рівня використання окремих складових компонентів аграрного природно-ресурсного потенціалу. Крім того, ефективність зумовлена структурою посівних площ, а її ступінь визначається врожаєм сільськогосподарських культур. Доцільно розглядати такі показники ефективності використання землі: обсяги валової продукції сільськогосподарства на 1 га угідь; обсяги валової продукції рослинництва на 1 га ріллі; розмір валового доходу та чистого доходу на 1 га угідь; розмір валового доходу та чистого доходу рослинництва на 1 га ріллі. Основними показниками ефективності землекористування є: урожайність сільськогосподарських культур; собівартість одиниці продукції; розмір валової продукції, валового і чистого доходу на 1 га сільськогосподарських угідь. Економічну ефективність використання земельних ресурсів найбільш повно відображають такі показники, як: виробництво основних видів сільськогосподарської продукції на 1 га угідь; розмір валової продукції, валового та чистого доходу на 1 га; вихід зерноодиниць на 1 га ріллі; рівень землезабезпеченості населення; коефіцієнт інтенсивності використання землі.

Доцільно розглянути й сукупні показники еколого-економічної та соціальної ефективності: зменшення витрат на медичне обслуговування завдяки поліпшенню екологічного стану, вартість додаткової продукції, одержаної в результаті зменшення негативної дії на земельні ресурси; коефіцієнт мінливості продуктивності землі.

З аналізу й узагальнення викладеного матеріалу можна зробити висновок, що сукупну ефективність відтворення аграрного потенціалу доцільно визначати за допомогою системи основних показників: динаміки забезпеченості сільськогосподарськими угіддями та орними землями на душу населення, динаміки

розораності та сільськогосподарського освоєння земель, коефіцієнта інтегрованого екологічного стану земельної території, ширини впливу угідь на навколишні землі, зміни родючості ґрунту, ефективності виробництва продукції рослинництва на одиницю земельної площі – собівартості одиниці продукції; чистого доходу; прибутку, вартості валової продукції в порівняльних цінах 2000 року, урожайності та додаткових уточнюючих показників.

Економічна оцінка відтворення має фіксувати напрями зміни або збереження ресурсів у натуральному та вартісному виразах. Власне факт оцінки відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу за своєю семантичною сутністю та значимістю є природовідтворювальним заходом, тобто оцінкою збереження агроприродних ресурсів продовольчого призначення.

Характер аграрного природокористування та ускладнення екологічної ситуації при виробництві продуктів харчування і продовольчої сировини перебувають у тісному взаємозв'язку з особливостями погодно-кліматичних умов, спеціалізацією, структурою та інтенсивністю використання агропродовольчого комплексу з урахуванням антропогенного тиску на ресурси довкілля [7, с. 387–390].

Так, при економічній оцінці аграрного природно-ресурсного потенціалу необхідним є визначення критерію і системи показників. Методологічні підходи до економічної оцінки ефективності відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу базуються на порівняльному аналізі оцінених результатів аграрного природокористування в комплексі з відтворенням і сталим збереженням ресурсного потенціалу із витратами на їх здійснення в натуральній або грошовій формі.

Доцільно виділити такі показники визначення ефективності використання аграрного природно-ресурсного потенціалу, як самозабезпеченість продуктами харчування та продовольчою сировиною і частка обсягу зовнішніх закупівель у внутрішньому споживанні продовольства. Для визначення використання аграрного природно-ресурсного потенціалу застосовують такі групи показників: комплекс заходів щодо запобігання та зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище, розширеного відтворення ресурсів довкілля, збільшення ступеня переробки мінеральної сировини, інвестиційне забезпечення та оцінка ефективності заходів щодо охорони і відновлення аграрного природно-ресурсного потенціалу, економічного ефекту реалізації природоохоронних заходів [2].

Можливо виділити такі принципи еколого-економічної раціоналізації агропродовольчого виробництва: досягнення екологічної стабільності земельної території, забезпечення екологічної досконалості господарських об'єктів, відповідність реструктуризації та реформування підприємств продовольчого комплексу різних форм господарювання та форм власності фактичному забезпеченню виробничими та природними ресурсами, спрямованість на продовольчу доступність, забезпечення позитивного експортного-імпортного продовольчого балансу держави, регіонів.

Отже, продовольча ефективність за результатами авторських досліджень та методологічних розробок є економічною категорією. Поняття *продовольчі ресурси* та *готовий продукт* діалектично взаємопов'язані, так як продукт попереднього періоду (продовольча сировина, що виробляється в аграрному секторі) відіграє роль ресурсу (вихідної сировини) для виробництва продуктів харчування підприємствами харчової та переробної промисловості.

Критеріальним виміром продовольчої ефективності відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу є вартісна форма її виразу, яка визначається шляхом відношення валового внутрішнього продукту за певний період до обсягу сукупних витрат аграрних природних ресурсів. Натуральну форму виразу доцільно використовувати також при визначенні ефективності використання земельних, водних, повітряних та інших видів аграрних природних ресурсів, які прямо й опосередковано виробляють продукти харчування і продовольчу сировину.

Так, на нашу думку, для розрахунку продовольчої ефективності відтворення аграрного природно-ресурсного потенціалу доцільно використовувати систему таких показників: валовий внутрішній продукт на душу населення; виробництво основних видів продовольства у валових обсягах на душу населення, на одиницю аграрних природних ресурсів; загальна площа оброблюваних земель (млн. га); населення (млн. чол.); обсяг валової продукції сільського господарства (млн. грн); валова продукція сільського господарства на душу населення (грн./чол.), землезабезпеченість на душу населення (га / чол.), у т.ч. площа оброблюваних земель; продовольча ефективність використання всіх земель (дол. США), у т.ч. продуктивних угідь; загальний фонд споживання основних продуктів харчування (кКал); обсяг споживання продовольства в розрахунку на 1 га (кКал); обсяг споживання основних продуктів харчування рослинного походження в розрахунку на 1 га земельних ресурсів та сільськогосподарських угідь (кКал); обсяг споживання основних продуктів харчування тваринного походження в розрахунку на 1 га земельних ресурсів та сільськогосподарських угідь (кКал); обсяг капіталовкладень на відтворення аграрних природних ресурсів, коефіцієнт інтегрованого екологічного стану земельної території продовольчого призначення, прибутковість продовольчого виробництва, рівень та норма рентабельності; індекси співвідношення виробництва та споживання продовольства в регіональному розрізі, індекс продовольчої доступності.

Література

1. Балацкий О. Ф. Экология и экономика / О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник. – К.: Урожай, 1986. – 112 с.
2. Борщевский П. П. Продовольственная эффективность использования земельных ресурсов: состояние, проблемы и пути их решения // П. П. Борщевский / Теорія і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф., 11–14 лист. 2002 р. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – Ч. 1. – 269 с.
3. Борщевський П. Харчова промисловість України: сучасні тенденції та перспективи розвитку / П. Борщевський, М. Сичевський, В. Троян // Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 45 – 49.
4. Волков С. М. Основы землевладения и землепользования / Волков С. М., Хлестун В. М., Улюкаев В. Х. – М.: Наука, 1990. – 143 с.
5. Дейнеко Л. В. Развитие харчової промисловості в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії і практики / Дейнеко Л. В. – К.: Знання, 1999. – 331 с.
6. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку: [монографія] / [Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України

Б. М. Данилишина. – К.: Наукова думка, 2006. – 252 с.

7. Сичевський М. П. Організаційно-економічні системи екологізації виробництва продукції харчової промисловості / М. П. Сичевський // Вісник Сумського державного аграрного університету. – Суми, 2000. – 469 с. – (Спец. вип. “Екологічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції”).

8. Klisinski Yanush. Management of recreation of natural resources / Klisinski Yanush, Korenjuk Petro, Palamarchuk Wilior. – Poland, Legnitsa: Academy of Management, 2004. – 203 p.

УДК 332.01:339.1

П. Б. Юр'єва

Національний університет державної податкової служби України

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ В РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті розглянуто генезис теорій та концепцій територіальної організації торгівлі, визначено основні проблеми та завдання з раціоналізації та оптимізації територіальної організації торгівлі в Україні.

Ключові слова: торгівля, територіальна, раціональна територіальна та оптимальна територіальна організації торгівлі, центральні місця, торгова зона.

В статье рассмотрен генезис теорий и концепций территориальной организации торговли, определены основные проблемы и задания по рационализации и оптимизации территориальной организации торговли в Украине.

Ключевые слова: торговля, территориальная, рациональная территориальная и оптимальная территориальная организации торговли, центральные места.

In the article is examined the genesis of theories and concepts of the territorial organization of trade, definitely basic problems and tasks with respect to rationalization and optimization of the territorial organization of trade in the Ukraine.

Keywords: trade, the territorial, the rational territorial and the optimum territorial organizations of trade, central places.

Проблема територіальної організації торгівлі вимагає вирішення питання про її місце в рамках регіональної економіки. Відповідь на нього, на наш погляд, пов'язана з історичним характером економічної науки, що проявляється у взаємовідношенні економіки як цілісного поняття та відносно відокремленої теорії. Таке взаємовідношення складається з трьох етапів: перший – нова теорія з'являється як антипод існуючим; другий – нова теорія розвивається, завойовуючи провідне місце, оскільки вона сприяє вираженню назрілих економічних проблем; третій – досягнувши піка у своєму розвитку, ця теорія інтегрується цілісною теорією і стає її

© П. Б. Юр'єва, 2009

226